

<https://doi.org/10.52256/2710-3560.98.2024.98.27>
УДК 398:394

Антоніна Сторожук,
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Комунальний заклад вищої освіти
«Барський гуманітарно-педагогічний коледж
імені Михайла Грушевського», м. Бар
ORCID ID 0000-0002-8509-1081
storozjuk49@ukr.net

ОСОБИСТІТЬ КЛИМЕНТА КВІТКИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена аналізу творчості українського фольклориста початку ХХ століття – Климента Квітки – ученого, який одночасно здійснював успішну адміністративну діяльність, очолюючи Кабінет музичної етнографії Всеукраїнської Академії наук у Києві. З'ясовано, що у найнесприятливіших умовах, навмисне створених сталінською владою, за постійного грубого втручання в наукову та адміністративну діяльність ученого, К. Квітки як молодому вченому, упоряднику вагомих збірок із музичного фольклору, визнаному теоретику-новатору (в майбутньому фундатору музично-фольклористичної педагогіки) – було вкрай важко поєднувати потужну наукову діяльність та виснажливу адміністративну роботу.

Доведено, що серйозна й відповідальна діяльність К. Квітки на ниві фольклористики відкрила вченому (як новатору з багатьох основоположних питань фольклористики) нові шляхи діяльності, що забезпечило йому незвідані досі можливості піти значно далі інших дослідників у своїх численних наукових досягненнях, які здивували наукову спільноту.

Учений зосереджує свою увагу на широкому колі інтересів, які віддзеркалюють насамперед: моральний кодекс збирача й дослідника фольклору, документування народної музики, специфіку предмета етномузикології, критику і текстологію, народне виконавство, музично-фольклорні жанри, транскрипцію, місце фольклористики в системі історичних дисциплін (створив єдину у світі логічно-точну теорію ритмоструктурної типології і картографування пісенних типів), походження музики, порівняльні аспекти дослідження, наукову самокритику.

За енциклопедичністю знань, глибиною опрацьованих проблем і аналітичним хистом учений Квітка, якого справедливо зараховують до вчених світового рівня, не має рівних у світовій етномузикології. Минули буремні століття та й на початку III тисячоліття ім'я великого вченого продовжує залишатися на найвищих щаблях наукових надбань особливої науки етномузикології.

Ключові слова: фольклористика, етномузикологія, педагог, композитор, український етнос.

Antonina Storozhuk. Personality of klyment kytka in the context of challenges of the 20th century

The article is devoted to the analysis of the work of the Ukrainian folklorist of the beginning of the 20th century - Kliment Kvitka - a scientist who at the same time carried out successful administrative activities, heading the Cabinet of Musical Ethnography of the All-Ukrainian Academy of Sciences in Kyiv. It was found out that in the most unfavorable conditions, deliberately created by the Stalinist authorities, due to constant rude interference in the scientific and administrative activities of the scientist, K. Kvitka as a young scientist, compiler of important collections of musical folklore, recognized theorist-innovator (in the future, the founder of the music-folkloristic pedagogy) - it was extremely difficult to combine powerful scientific activity and exhausting administrative work.

It has been proven that the serious and responsible activity of K. Kvitka in the field of folklore studies opened new avenues of activity for the scientist (as an innovator in many fundamental issues of folklore studies), which provided him with hitherto unexplored opportunities to go much further than other researchers in his numerous scientific achievements, which surprised the scientific community.

The scientist focuses his attention on a wide range of interests, which primarily reflect: the moral code of the collector and researcher of folklore, documentation of folk music, the specifics of the subject of

ethnomusicology, criticism and textology, folk performance, music and folklore genres, transcription, the place of folkloristics in the system of historical disciplines (he created the world's only logically accurate theory of rhythm-structural typology and mapping of song types), the origin of music, comparative aspects of research, scientific self-criticism

In terms of encyclopedic knowledge, the depth of the studied problems and analytical flair, scientist Kvitka, who is rightly considered one of the world-class scientists, has no equal in world ethnomusicology. Turbulent centuries have passed, and even at the beginning of the 3rd millennium, the name of the great scientist continues to remain at the highest levels of the scientific heritage of the special science of ethnomusicology.

Key words: *folkloristics, ethnomusicology, teacher, composer, Ukrainian ethnos.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для сучасного етапу розвитку незалежної України характерним є щоденне зростання та інтенсифікація взаємозв'язаного процесу: Україна як держава відкриває для себе світ, а світ відкриває Україну. Серед іншого, не менш важливого, на сьогодні залишаються мало вирішеними проблеми оприлюднення та поширення правдивих знань про минуле окремих діячів української науки і культури, що за життя зробили вагомий внесок у скарбницю світових досягнень людства.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Доволі часто імена багатьох (особливо тих, кому випало працювати в часи тоталітарного сталінського режиму), з ідеологічних або чисто політичних мотивів незаслужено ставали «забутими». Задля розуміння причин цих ганебних фактів історії, насамперед необхідно вдатися до короткого аналізу атмосфери, що панувала в українській науці за режиму комуністичної Московії на землях тогочасної радянської України.

Особливе зацікавлення в сьогоденні привертає стан наукової діяльності учених галузі музичної фольклористики доби радянської України (час численних суспільних рухів, які охопили низку країн великого світу). Завдячуючи окремим відомостям, які в останні десятиліття стали доступними для вивчення, суспільство отримало можливість відмежовувати дійсні факти від різного роду маніпуляцій, які в певний час мали вплив на хід подій української історії.

Мета дослідження: вивчення творчості українського фольклориста першої половини ХХ століття Климента Квітки.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для України особливо турбулентними виявилися довгі десятиліття початку ХХ століття (Жовтнева революція 1917 року, а далі – надважкий радянський період). У цей час провідні галузі української науки потрапили під особливі лещата ідеологічного та естетичного пресу жорстокої цензури та русифікаторської політики тоталітарного режиму. За таких умов, скривалася правда про реальний радянський світ, який складався на землях України – «процвітання» злочинних програм, створених стосовно українців світом радянського сталінізму.

Усе «закорінене» в радянське минуле, на початку III тисячоліття потребує адекватного розуміння та справедливої інтерпретації. Відповідно, налаштовує учених, свідому громадськість і творчу молодь на активну діяльність у цьому напрямку. Уживані кроки повинні характеризуватися оновленим трактуванням і правильним сприйняттям окремих фактів і подій, які мали місце в минулій історії радянської української держави.

На цьому шляху виникає потреба ґрунтовного, професійного аналізу наявної інформації, що має забезпечити кожній зацікавленій (або небайдужій) особистості свідоме врахування виявлених проблем, характерних для тоталітарної сталінсько-брежнєвської епохи. Важливим стає й незаангажований підхід до всебічного розгляду обставин, за яких вони виникали і розгортали свою активність.

Про гнітючу атмосферу, що панувала в часи розгулу в Україні «совецького» тоталітаризму на науковій ниві, пізніше досить влучно, напише відомий український академік, учений-патріот Іван Дзюба «...відчувалася «стиснена» енергія невикористаних можливостей, загальмованих поривань...» [2, с. 48].

Справжній стан життя українського суспільства та далеко «невикористані можливості» наукового потенціалу провідних учених-українців у часи імперського режиму, сповна буде розкрито

через масив інформації, яку тодішня влада намагатиметься приховати через використання різного роду документів.

Низка матеріалів, які компрометують дії панівної верхівки Московії (та її прибічників), з'являється у вільному доступі в Україні лише в пострадянський період (після здобуття Україною Незалежності, 1991 рік). Їх поява відкрила суспільству можливості не тільки знайомитися, але й вивчати та досліджувати добуту інформацію, що тією чи іншою мірою викривала численні злочини, що відбувалися на наших землях упродовж багатьох десятиліть.

На шляху виявлення та подальшого оприлюднення раніше «закритих» для доступу документів, особливими свідками стали живі очевидці (чи й прямі учасники) окремих ключових подій, які здійснювалися за сталінсько-брежнєвської епохи. Занурення у цей важкий для сприйняття фактаж минулого, допомогло виявити головне – за цей час на шиї українців і держави Україна планомірно затягувалося своєрідне «ярмо», що вкрай негативно впливало на всі рівні життя українського суспільства.

При вивченні документів, які, серед іншого, віддзеркалювали стан української науки в період «панування» чужинської влади, особливу увагу дослідників привернули факти скритого (чи й відкритого!) гоніння та різного роду переслідувань насамперед пов'язаних із прогресивною діяльністю учених провідних галузей української науки.

На підтвердження означеного нами вважаємо за необхідне навести висловлювання українця-дисидента, в якому щонайкраще схарактеризоване ставлення московської влади до української науки та її гідних сподвижників, зокрема й науки фольклористики: «Спотворене, викривлене висвітлення українських наукових шкіл та напрямів; неповне, обмежене коло аналізованих чи бодай згадуваних наукових ідей яскравих постатей минулого; уникнення розгляду проблем походження архаїчних пластів культури, загалом формування етносу, нації світогляду, менталітету народу, обрядово-звичаєвого наповнення фольклорного матеріалу, нехтування проблемою національного, самобутнього та інтернаціонального у фольклорі – все це ознаки тієї задушливої атмосфери, в якій довелося працювати українським фольклористам за умов радянської тоталітарної сталінсько-брежнєвської системи» [6, с. 18–19].

Негативне, але вкрай правдиве висвітлення справжнього стану фольклористики як окремої наукової галузі (на жаль, лише у закордонній пресі!) спровокувало живий інтерес до теми як за кордоном, так і всередині українського суспільства. Інформація про численні факти, що десятиліттями «спочивали» на полицях відповідних архівних установ і замовчувалися чужинською злочинною владою – стали доступними насамперед для досліджень.

Свіжий подих Незалежності відкрив гірку правду про справжній стан життя українського суспільства за часів панування злочинної московської влади в Україні. Лише поверхове знайомство з матеріалами того періоду виявило кричущі факти, що вказували на багаторічне підступне й планомірне знищення української нації імперською Росією. Це здійснювалося, зокрема, через навмисне гноблення та приниження талановитих учених української науки і культури.

З огляду на обставини, що складаються нині в нашій державі, та стрімку актуалізацію різного роду загроз, які постійно виходять із російської федерації, ми раз по раз змушені повертати погляди в недалеке минуле. Отримана інформація допомагає нам серйозно аналізувати прорахунки української влади, що в минулому довірилася підступному сталінсько-брежнєвському нагляду. Недалекоглядність, а, подекуди, й недолугість українського керівництва, що необачно віддало Україну на довгі десятиліття в московське «рабство», призвели до виникнення і розвитку серед українського народу комплексу меншовартості, а далі – деформації національної ідентичності (чим підступно скористався режим Московії з широким використанням, так би мовити, тісних «братніх» лещат). Породжені «старшим братом» проблеми (як тінь минулого), довгі десятиліття переслідують нашу державу, проявляючись вкрай сфальшованою в радянському часі національною спадщиною, що продовжує негативно впливати на всі сфери життя українців.

Наперекір обставинам, що склалися, доля була милостивою до України та вільнолюбного українського народу. Впродовж віків вона додавала нам розуму і непохитних сил на європейському шляху розвитку, допомагаючи витягнути (вирвати!) себе з-під впливу імперської радянщини.

Усвідомлюючи гіркі реалії сьогодення – широкомасштабна війна розпочата з російською федерацією, факти маніпуляцій та грубого втручання в наше життя різних сил (що стало неабияким викликом на початку III тисячоліття), нині ми змушені акцентувати на причинах, які в недалекому

минулому цілеспрямовано вели Україну та українську націю до повного закріпачення, а далі – до «стирання» на карті світу.

У першій половині ХХ століття, коли держава Україна лише «ставала на ноги», молода наука – українська музична фольклористика в надважких умовах торувала свій окремий шлях розвитку. У визнанні та ствердженні її наукових позицій виділявся молодий і перспективний учений (у майбутньому – визнаний у світі етномузиколог, історик культури, фундатор музично-фольклористичної педагогіки) – Климент Васильович Квітка (04. 02.1880, с. Хмелів Роменського повіту Полтавської губернії, тепер Роменського району Сумської області. Помер 19. 09.1953, Москва).

Постать К. Квітки і його неординарна наукова діяльність привернула увагу громадськості у важкий для держави період – від 1917 року насамперед із виходом збірника народних мелодій, записаних ученим зі співу Лесі Українки. Відтоді почалось формування спеціального історіографічного наукового напрямку музично-фольклористичних досліджень – музичне квіткознавство.

К. Квітка обрав фах етномузиколога та історика культури доволі рано – в гімназійні роки, це сталося під впливом відомого на той час історика В. Петра. Надалі культурно-історичні і етнографічні погляди та інтереси молодого вченого формувалися, зокрема завдячуючи процесам культурно-національного відродження, що значно посилювалися наприкінці ХІХ – початку ХХ століття [1].

Особливу роль у виборі подальшого наукового шляху відіграло також особисте знайомство майбутнього вченого з такими уже відомими постатями, як Микола Лисенко, Олена Пчілка, Леся Українка та Іван Франко. Своєрідним поштовхом для К. Квітки стали й науково-творчі контакти з редакцією журналу «Киевская старина», де планувалося видання записів етнографа, фольклориста З. Доленги-Ходаковського. Пізніше керівництво журналу запросило К. Квітку на відповідальну посаду в цьому журналі – складання корпусу записів з варіантами та опрацювання рукописів записувачів.

Повною мірою розкрити особливості творчої діяльності вченого в питаннях дослідження актуальних проблем сучасного етномузикознавства, висвітлити низку його наукових і педагогічних ідей, вивчити і осмислити перспективні переконання й погляди непересічного вченого, людини надзвичайної честі – не видається можливим до кінця й досі.

Першопричиною такого факту можна вважати неймовірний розгул радянської цензури на землях України за російськоімперської влади того історичного періоду. Вкрай напружена атмосфера, що панувала на всіх рівнях життя українського суспільства, особливо негативно впливала на творчий рух і розвиток української науки, що вже зуміла відзначитися в науковому світі вагомими успіхами в окремих галузях (зокрема й фольклористиці).

Аналізуючи документи, що засвідчують наукові шляхи українських учених (особливо тих, яким випала доля працювати в роки злочинної сталінської влади), ми зіштовхуємося з масивом негативних фактів, які вказують на творчу та наукову несвободу, що проглядається в діяльності вчених. Це передусім грубі політичні утиски в науковій роботі; жорсткі, нічим невинувдані, заборони щодо друку; замовчування критичних висловлювань учених щодо дійсного стану (чи кричущих прорахунків), виявлених у науковій галузі.

У сталінсько-брежневський період значно поширилися різного ґатунку фальшування та замовчування результатів справді вагомих наукових досягнень, а також нічим неоправданих втручань у діяльність провідних українських учених. Різні підтасування фактів у вагомих документах, які здійснювалися за наказами панівної верхівки, неабияк дискримінували діяльність талановитих учених. Особливо негативно такі дії впливали на стан провідної плеяди науковців, яка складалася в Україні. Слава про деяких уже сягнула європейських висот, а імена окремих уже стали відомими далеко за межами нашої держави. Натомість, нормою сталінського періоду вважалося щоденне «оспівування» й уміле «оббріхування» стану життя простих людей, що поступово призвело до напруги в суспільстві, а далі – до вкрай небажаних політичних наслідків.

На той час серед відомих прізвищ особистостей, що виділялися в науці й своїми діями не підтримували владу, опинилося прізвище українського вченого К. Квітки – уже відомого записувача та активного – дослідника-новатора народної музики. Працюючи самовіддано у сфері фольклористики, учений одночасно здійснював успішну адміністративну діяльність, очолюючи Кабінет музичної етнографії Всеукраїнської академії наук у Києві (УАН).

У найнесприятливіших умовах, навмисне створених сталінською владою, за постійного грубого втручання в наукову та адміністративну діяльність ученого, К. Квітці як молодому вченому, упоряднику вагомих збірників із музичного фольклору, визнаному теоретику-новатору (в майбутньому фундатору музично-фольклористичної педагогіки) – було вкрай важко поєднувати потужну наукову діяльність та виснажливу адміністративну роботу.

Посада керівника серйозної наукової установи потребувала від К. Квітки постійного спрямування широкого спектра власних інтересів на поглиблення розуміння музичного фольклору як історичного джерела та вироблення погляду на записи зразків народної музики як історичні документи. Про це красномовно свідчать звітні-інформаційні публікації (за підписом К. Квітки), скеровані у вищі державні інстанції. В цих звітах учений правдиво й скрупульозно розкриває потужну наукову діяльність Української Академії Наук (УАН) того історичного періоду.

Опрацьовуючи зміст виявленого, нашу увагу привертає потужна фактологічна база наукової діяльності вченого в період розробки основ теорії ритмоструктурної типології і картографування пісенних типів, а також пошук ним шляхів наукового обґрунтування історизму етномузикології. Серйозна й відповідальна діяльність К. Квітки на ниві фольклористики відкрила вченому (як новатору з багатьох основоположних питань фольклористики) нові шляхи діяльності, що забезпечило йому незвідані досі можливості піти значно далі інших дослідників у своїх численних наукових досягненнях, які здивували наукову спільноту.

Учений зосереджує свою увагу на широкому колі інтересів, які віддзеркалюють насамперед: моральний кодекс збирача й дослідника фольклору, документування народної музики, специфіку предмета етномузикології, критику і текстологію, народне виконавство, музично-фольклорні жанри, транскрипцію, місце фольклористики в системі історичних дисциплін (створив єдину у світі логічно-точну теорію ритмоструктурної типології і картографування пісенних типів), походження музики, порівняльні аспекти дослідження, наукову самокритику [5, с. 107].

Усупереч багатьом негативним обставинам, що склалися для вченого на цьому відрізьку історії, гуртуючи біля себе однодумців і далекоглядних етномузикологів, головним своїм здобутком К. Квітка вважав розв'язання надважливого питання, а саме «...вироблення та утвердження власне наукової академічної методології системного дослідження фольклорного матеріалу різних жанрів, а також теоретичних проблем, які стосуються національного та інтернаціонального, колективного та індивідуального, класифікації та редакційної підготовки видань фольклору; співвідношення таких понять як фольклор і нація, фольклор і мова, фольклор і цивілізація, фольклор і література тощо» [3.2, с. 383]. Деякі питання цього широкого спектра не розв'язаних питань, які серйозно відпрацьовував і якими відповідально опікувався учений К. Квітка, більш розлого розглянуті в Українській фольклористичній енциклопедії [9, с. 578].

Відпрацьовуючи скрупульозно та відповідально намічене, учений заглибився в цікаву та доволі перспективну діяльність на педагогічній ниві (зокрема, в київських вищих навчальних закладах). К. Квітка працювати спочатку в Археологічному інституті та у Вищому музично-драматичному інституті ім. Миколи Лисенка, далі – у Київській консерваторії. Прикро, що до сьогодні так і не розкрита ґрунтовна діяльність К. Квітки як педагога. Водночас належно не оцінена його багатюща, насичена жертвовною працею роль як фундатора музично-фольклористичної педагогіки. Головною причиною такого ставлення до питань, які ґрунтовно вивчав учений, на нашу думку, полягала в тому, що вагомі праці, котрі стосувалися безпосередньо питань педагогічної діяльності вченого, за винятком зовсім малої дещиці – були практично відсутні для широкого вивчення та наукового опрацювання. Тому вважаємо за необхідне в цій статті побіжно розглянути головні принципи організації музично-фольклористичної педагогіки та особливості викладання К. Квіткою фольклористичних дисциплін.

Діяльність ученого в цьому напрямку ґрунтувалася насамперед на: застосуванні порівняльного методу вивчення народної музики; вихованні в студентів орієнтації на історичну проблематику; поширенні історичних знань про народну музичну культуру; ствердженні важливості використання проблемних лекцій; орієнтації молодого студентства на широке коло спеціальної літератури, яку вчений завжди супроводив професійним критичним коментарем (характерно, що неякісні, на його думку, джерела він негайно вилучав зі списків) [7, с. 182].

Першочерговим завданням педагогічної освіти учений вважав справу етнологічного та музично-фольклористичного виховання молоді. Однак пропонувані ним завдання потребували

вирішення на державному рівні, а саме: від закладу середньої освіти – до закладу вищої освіти. У своїх рекомендаціях учений наголошував на тому, що в найширших колах громадянства музично-етнографічні знання повинні мати таку ж пошану, як і народна словесність. Задля цього необхідно ввести відповідний курс народної музики, хоча б у програми музичних шкіл України.

На думку вченого, пропоноване навчання має бути комплексним і передбачати: збирання, дослідження, фондування та популяризацію народної музики. На це акцентував свою увагу вчений, першим із відомих науковців того часу вказуючи на потребу створення мережі творчо-виконавських осередків (фольклорних ансамблів) – від рівня найнижчих – дитячих, студентських та аматорських – до серйозних професійних колективів.

Наприкінці XIX ст. музична етнографія фактично стала окремою дисципліною, а на початку XX століття учений розпочав серйозно плекати й активно займатися питаннями розбудови педагогічної освіти в Україні, прогнозуючи її розквіт через власну науково-педагогічну діяльність. Водночас К. Квітка широко мріяв про успішне вирішення численних завдань, які стосуються головної мети – національної педагогічної освіти та виховання в державі Україна.

На думку етномузиколога – такий підхід до освіти має стати надійним щаблем у забезпеченні музичної фольклористики професійними кадрами. На його переконання, сюди входитимуть: збирачі народної музики, що володіли б теорією і практикою транскрипції фольклорних мелодій, а також – відповідальні дослідники-теоретики музичного фольклору.

На цьому етапі принциповий і відданий науці вчений-патріот, маючи яскравий критичний талант, зразкову етику й виняткову інтелігентність, розумів неабияку складність виконання ним пропонованого, однак усі свої незначні фізичні та розумові сили спрямовував на подальший розвиток і вдосконалення необхідної професійної музично-фольклористичної освіти. Адже, як ніхто інший, він розумів її важливість як для молодого покоління українців, так і поколінь молоді всього цивілізованого світу.

На жаль, здійснення цієї програми почалося зі значним запізненням (у сорок років!), а відкриття нових кафедр музичної фольклористики в Україні сталося ще пізніше – в останні десятиліття минулого століття. Щоправда – лише в декількох вищих навчальних закладах, де було вперше розпочато підготовку етномузикологів і керівників фольклорних ансамблів.

Повертаючись до постаті вченого, варто наголосити на колі інтересів К. Квітки, яке, наприклад, за київського періоду було надзвичайно широким, про що свідчать насамперед його авторські напрацювання. Однак із різних причин (переважно об'єктивних), значна частина архіву вченого, наперекір його стійкому бажанню «зберегти все від погібелі» – загинула, оскільки не була прийнята вчасно на державне утримання для історії. Лише завдячуючи окремим спогадам близьких друзів ученого (переважно – його сучасників і щирих прихильників), сьогодні ми можемо скласти беззаперечне судження про надзвичайну інтенсивність наукової діяльності та ширину тематичних інтересів великого вченого-етномузиколога. Характерно, що надалі науковий та фольклористичний спадок, залишений К. Квіткою, стануть вагомою теоретичною та практичною базою збирацької, науково-дослідної та педагогічної праці не тільки для українських учених, а й фольклористів-дослідників усього світу.

Водночас остаточно визначиться й центральне положення розробленої вченим методології – підхід до народної музики як об'єкта історичного та еволютивного, розгляд і дослідження якого здійснюється на базі ритміки й форми музично-пісенної строфи.

Окрім суто фольклористичної проблематики, у працях обдарованого вченого розкривається широка панорама захопливих перспектив історично-культурних досліджень, спрямованих у майбутнє (чим завжди опікувався К. Квітка). На переконання його сучасників, думки й помисли вченого значно випереджали час, а дії – найчастіше проектувалися на той історичний період, коли успішно здійсняться історично-культурні науки, мовознавство та етномузикологія (науки майбутнього). Саме у передбаченні успішного розвитку та розквіту цієї історичної науки невтомно й натхненно працював учений, активно розробляючи саме ту сферу, котра найбільше потребувала його особливого підходу, таланту та творчих сил [9, с. 579].

Попри негаразди, що склалися в Україні та намагання злочинної влади всіляко «перекреслювати» успіхи української науки – в радянський час не вдалося знищити потужний науковий потенціал і здобуті ним успіхи. Навпаки, сталінський період виявився благодатним для неординарних і талановитих представників наукової галузі, котрі своєю титанічною працею на весь

голос заявили про гідний внесок провідних учених-українців у скарбницю світових наукових досягнень. Ці особистості творили в ім'я майбутнього держави України та її подальшого наукового прогресу.

Виснажлива адміністративна та наукова напруга, що «лягала» на плечі хворого вченого в київський період, завершилася для К. Квітки доволі трагічно – на початку 1930-х років (за сфальшованими ідеологічними звинуваченнями) ученого позбавили роботи в УАН. У пошуках працевлаштування в Києві «опальний» до влади учений змушений був переїхати до Москви, де невдовзі був арештований.

У 1934 році К. Квітка потрапив до Карагандинського ГУЛАГУ, але, за можливості, продовжував писати «у стіл», адже не мав змоги друкуватися в наукових збірниках. У 1936 році вченого репресували і після звільнення в 1937 році учений вимушено почав працювати в Московській консерваторії імені Чайковського на посаді керівника Кабінету народної творчості.

Умови проживання, запропоновані дирекцією вченому, виснажливе життя на чужині були для Квітки вкрай принизливими. Крихітна кімнатка в стінах галасливого навчального закладу, обмежені можливості пересування (в часі й територіально), суворий добовий нагляд «совецьких» органів – неабияк пригнічували і без того важкий стан знесилоного хворобами вченого. Однак за обставин, які склалися, дорога в Україну для нього була «закрита», а його ім'я надовго зникло зі шпальт наукових видань того історичного періоду.

За багатьма свідченнями К. Квітка продовжував свою роботу над «Коментарем» до збірника «Українські народні мелодії», видання 1922 року, що – найбільшою, найвидатнішою текстологічно-критичною працею, наукова і культурна вага якої була стверджена історією. В цьому збірнику текстологічні й теоретичні завдання поєднуються з самокритичною і критичною оцінкою, зробленою самим К. Квіткою та іншими збирачами народної музики.

Наш сучасник, відомий учений, дослідник творчості К. Квітки А. Іваницький зазначає: «У цьому дослідженні реалізовано винятковий потенціал етнографа-збирача, спостережливого психолога-фольклориста, а також проведено коментування, критику й текстологію нотних знаків із застосуванням теорії ритмоструктурної типології» [10, с. 249]. Ця потужна праця потребувала від автора великих знань, відданості науці і високої моральної готовності, щоб у повній науковості подати нащадкам самокритичний звіт про власну музично-етнографічну діяльність протягом життя, отже, «Коментар» – є працею невичерпною.

За архівними документами, включно до 70-х років минулого століття, праці вченого (насамперед з ідеологічних міркувань) фактично замовчувалися, інша частина – була надовго вилучена з наукового ужитку. У результаті наукові перспективні ідеї вченого, що суттєво випереджали час, тільки з другої половини ХХ ст. поступово почали привертати належну увагу як теоретиків, так і практиків-етномузикологів.

Варто зауважити, що праці деяких авторів, які значно пізніше почали з'являтися в науковій етномузикології, тією чи іншою мірою лише включалися в реалізацію ідей і програм музично-фольклористичного виховання й навчання, запропонованих у свій час провідним українським ученим К. Квіткою [8, с. 81–128].

Минуло чимало часу (уже в Незалежній Україні), позначеного певними зрушеннями у науковій фольклористичній діяльності, що спровокувало постійно зростання інтересу до провідних ідей і праць К. Квітки – великого вченого, гідного патріота. Паралельно розпочалося повернення «з небуття» маловідомих (часто розпорошених по приватних бібліотеках і колекціях) публікацій і рукописної спадщини вченого. За активного втручання друзів-науковців, а також посильної допомоги численних свідомих шанувальників творчості К. Квітки, розгорнулися рухи з перевидання стародруків періоду наукової діяльності вченого з 1920-х років.

Широке зацікавлення науковою діяльністю вченого підштовхнуло появу низки нових дослідницьких робіт, у яких ґрунтовно аналізувалися ідеї, що в різні роки посилено опрацьовував учений. Задовго до цього, наділений неабияким талантом і науковою далекоглядністю, учений передбачав, що: прийде той час, коли його напрацювання та ідеї стануть важливою теоретичною та документальною базою для скрупульозного вивчення та переоцінки значного наукового доробку, залишеного ним (як ученим) у спадок майбутнім поколінням.

На початку III тис., ми знаходимо чітке пояснення нинішній актуальності наукових ідей К. Квітки. Це насамперед – значне удосконалення в часі теоретичного апарату всіх основних напрямків

етномузикологічних досліджень: збирання народних мелодій, критики і текстології записів народної музики та ареально-типологічних розвідок. Як засвідчив час, серед низки сучасних наукових зацікавлень, зокрема, відмічається особливий ріст інтересу до опрацьованої вченим теорії ритмоструктурної типології та ареальних досліджень. У цій неперевершеній досі праці автору вдалося здійснити аналіз музично-етнографічної діяльності зі збирання (документування) народної музики, чим власноруч займався вчений К. Квітка протягом чверті століття.

Про важливість подальшого опрацювання цієї важливої теорії в багатьох питаннях розвитку сучасної науки етномузикології влучно висловився наш сучасник: «... із завершенням ученим розробки ритмоструктурної типології, що вивела етномузикологію на рівень історичної дисципліни, відкрилися нові перспективи дослідження проблем етногенезу, міграції та асиміляції в етнічних процесах» [10, с. 375].

Таким чином, за енциклопедичністю знань, глибиною опрацьованих проблем і аналітичним хистом учений Квітка, якого справедливо зараховують до вчених світового рівня, не має рівних у світовій етномузикології. Проїшли буремні століття та й на початку III тисячоліття ім'я великого вченого продовжує залишатися на найвищих щаблях наукових надбань особливої науки етномузикології.

Про непересічне значення фольклористичної діяльності, новаторських ідей та зацікавлення концептуальними підходами ученого до проблем історизму етномузикології сьогодні щонайкраще свідчать численні посилання провідних етномузикологів Європи і світу на ґрунтовні праці талановитого українця XX століття.

Поряд із цим, рівень наукового дослідження його значущої й вагомій музично-фольклористичної праці, вартої поглибленої уваги, вивчення важкого (почасти трагічного!) життєвого та творчого шляху та не використаних природних можливостей (зокрема, у галузі педагогічної діяльності) – залишаються далеко неповними, отже – мало розглянутими й не достатньо опрацьованими.

У нинішньому історичному періоді особливо нагальною стала проблема, котра вказує на недостатність ґрунтовних монографічних досліджень, спрямованих на глибинне наукове дослідження та реалізацію новаторських і теоретичних ідей, закладених у працях ученого. Успішне втілення в життя означеного нами комплексу дій, які визріли в часі, потребує новітніх підходів, адекватних сучасності. Водночас необхідне врахування стану й рівня науки етномузикології на початку нового тисячоліття, що в розрізі конкретного періоду склався в загальній українській історії.

Такий підхід видається нам цілком закономірним, адже в останні роки стрімко зріс інтерес до тих праць ученого, в яких ним передбачено і далекоглядно акумульовано низку новаторських теоретичних концепцій щодо визначення місця проблематики етномузикознавства в загальній історії людства.

З огляду на важкі життєві обставини К. Квітка зумів скоординувати й скерувати в правильне русло власне бачення майбутнього розвитку науки етномузикології. За його передбаченнями – це насамперед розробка єдиної метатеми – ствердження важливої ролі етномузикології як однієї зі стовбових історичних дисциплін, що поглиблено досліджуватимуть і вивчатимуть культурно-історичні явища.

Припускаємо, що саме цей аспект дослідження К. Квітки, «тримає» в полі зору наукової спільноти інтерес до життя та діяльності нашого великого вченого. Фундаментом стало – зацікавлення початками глибин часів киеворуського середньовіччя, для яких характерними є щільні зв'язки народної музики з етногенезом, що доведено науково.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Таким чином, К. Квітка особливу увагу приділяв етнологічному та музично-фольклористичному вихованню молоді. У своїх рекомендаціях учений наголошував на необхідності музично-етнографічних знань у молоді на рівні народної словесності. Для цього він пропонував увести відповідний курс народної музики, хоча б у програми музичних шкіл України.

Узагальнивши зміст та систематизувавши творчість талановитого вченого, слід зазначити, що розроблені К. Квіткою основні принципи організації музично-фольклористичної педагогіки та особливості викладання фольклористичних дисциплін актуальні й сьогодні, а саме: застосування порівняльного методу вивчення народної музики; виховання у студентів орієнтації на історичну проблематику; поширення історичних знань про народну музичну культуру; використання

проблемних лекцій; орієнтації студентства на широке коло спеціальної літератури. Такий підхід до освіти мав стати надійним шаблоном у забезпеченні музичної фольклористики професійними кадрами.

Важливими рекомендаціями К. Квітки є організація комплексної освітньої діяльності у закладах освіти, збирання, дослідження, фондування та популяризація народної музики. З метою поглибленого вивчення та розповсюдження фольклорної творчості пропонується створювати у закладах освіти мережі фольклорних ансамблів – від учнівських, студентських до професійних колективів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Демиденко Н. Климент Квітка (1880-1953) – видатний етнограф, педагог, громадський діяч, «друг ідей» Лесі Українки. *Історія науки і біографістика*. 2021. № 4. С. 56–71.
2. Дзюба І. Національна культура як чинник майбуття України. Починаймо з поваги до себе : Статті, доповіді. Київ : Просвіта, 2002. С. 40–57.
3. Дмитренко Микола. Українська фольклористика другої половини ХІХ століття: школи, постаті, проблеми. Київ : Сталь, 2004. 384 с.
4. Дмитренко Н. К. А. А. Потебня – собиратель и исследователь фольклора: К 150-летию со дня рождения. Киев : Знание, 1985. 48 с.
5. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1997. 392 с.
6. Петров В. Український фольклор (Заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклу). Мюнхен, 1948. 142 с. На правах рукопису.
7. Сторожук А. І. Концепція музично-фольклористичної педагогіки К. Квітки. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта* : Зб. наук. пр. Львів, 2000. Вип. 5. С. 176–185.
8. Сторожук А. Методологічні праці К. Квітки. Музичний фольклор Східного Поділля: історичний аспект творення, регіональні особливості природи народного співу (навчально-методичний посібник). Вінниця : Мед, 2007. 607 с.
9. Українська фольклористична енциклопедія : у 2 т. / НАН України. Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Упоряд. та наук. ред. Микола Костянтинівич Дмитренко. Київ : Сталь, 2018. Т. 1 : А – Л / Гол. редкол. М.К. Дмитренко; Редкол. С. Й. Грица, А. І. Іваницький, Й. Ю. Федас. 2018. 740 с.
10. Українські народні мелодії. Ч. 2: Коментар : Наукове видання / Упоряд. та ред. А. Іваницького. Київ : ПоліграфКонсалтинг, 2005. 383 с.

REFERENCES

1. Demydenko N. Klyment Kvitka (1880-1953) – vydatnyj etnograf, pedahoh, hromads'kyj diiach, «druh idej» Lesi Ukrainky. *Istoriia nauky i biohrafistyka*. 2021. № 4. С. 56–71. [in Ukrainian].
2. Dziuba I. Natsionalna kultura yak chynnyk maibuttia Ukrainy. *Pochynaimo z povahy do sebe : Statti, dopovidi* [National culture as a factor in the future of Ukraine. Let's start with self-respect: Articles, reports]. Kyiv : Prosvita. 2002. S. 40–57. [in Ukrainian].
3. Dmytrenko Mykola Ukrainiska folklorystyka druhoi polovyny KhIKh stolittia: shkoly, postati, problemy. Kyiv : Stal. 2004. 384 s. [in Ukrainian].
4. Dmytrenko N. K. A. A. Potebnia – sobyratel y yssledovatel folklor: K 150-letyiu so dnia rozhdenyia. Kyev : Znanye. 1985. 48 s. [in Russian].
5. Ivanytskyi A. I. Ukrainiska muzychna folklorystyka (metodolohiia i metodyka) : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Zapovit. 1997. 392 s. [in Ukrainian].
6. Petrov V. Ukrainskyi folklor (Zahovory, holosinnia, obriadovi folklor narodno-kalendarneho tsyклу). Miunkhen. 1948. 142 s. [in Ukrainian].
7. Storozhuk A. I. Kontseptsiia muzychno-folklorystychnoi pedahohiky K. Kvitky. *Dialoh kultur: Ukraina u svitovomu konteksti. Khudozhnia osvita* : Zb. nauk. pr. Lviv. Vyp. 5. 2000. S. 176–185. [in Ukrainian].

8. Storozhuk A. Metodolohichni pratsi K. Kvitky. Muzychnyi folklor Skhidnoho Podillia: istorychnyi aspekt tvorennia, rehionalni osoblyvosti pryrody narodnoho spivu (navchalno-metodychnyi posibnyk). Vinnytsia : Med. 2007. 607 s. [in Ukrainian].

9. Dmytrenko M. K. Ukrainska folklorystychna entsyklopediia: u 2 t. / NAN Ukrainy. In-t mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologii im. M. T. Rylskoho;. Kyiv : Stal, 2018. T. 1 : A – L. 2018. 740 s. [in Ukrainian].

10. Ivanytskiy A. Ukrainski narodni melodii. Ch. 2: Komentar : Naukove vydannia. Kyiv : PolihrafKonsaltnh. 2005. 383 s. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 09.06.2024